

fæle, og at vi er her for at finde os i hinanden selvom det er svært – og desuden skal folks menneskeværd ikke vurderes efter deres meninger. Nok led grundtvigianismen nederlag – men ikke fordi dens mænd var for små, snarere ifølge den »livslov« den har indsundet i os: sejerløse falde kæmper alle – og dog satte den frugter som vi alle daglig nyder uden at tænke på hvor vi har dem fra. Der er trods alt noget ved en bevægelse som kan danne grundlag for et så monumentalt mindesmærke over sit nederlag som det Thyssen har skabt.

P. G. Lindhardt.

Troels Fink: Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864. (Universitetsforlaget i Aarhus, 1958). 81 s.

Historieprofessorn i Århus Troels Fink höll i höstas fem föredrag, som nu utgivits i bokform under titeln »*Dansk udenrigspolitik efter 1864*«. Det är en till omfånget liten, till innehållet tungt vägande skrift, i viktiga punkter byggd på förut obegagnat källmaterial. Framställningen blir glänsande genom professor Finks förmåga att förena klara linjer, stark koncentration och fin analys med ett livfullt berättande, som trots knappheten ger utrymme åt belysande och spännande episoder. Med sådant mästernskap borde en översikt av Sveriges utrikespolitiska historia formas i anslutning till det stora verk som nu närmar sig avslutningen.

Professor Finks ledmotiv är att klarlägga förhållandet mellan utrikespolitik och försvarspolitik; därvid blottas motiv och synpunkter som i den offentliga debatten av naturliga skäl aldrig kommit fram. Efter 1864 års nederlag i kriget mot Preussen och Österrike dominerades den danska politiken under några år av hoppet om återvinnande av de danska delarna av Slesvig. 1867 års härordning byggde på denna tanke; Danmark skulle ha

en liten, väl utrustad och rörlig armé, som kunde samarbeta med en fransk expeditionskår i händelse av ett fransk-tysk krig. Vid krigsutbrottet 1870 blev frågan aktuell, en del ledande politiker var benägna för aktion, och underhandlingar öppnades med en till Köpenhamn sänd representant för den franske kejsaren; de danska studenterna, samlade till möte i Klampenborg, jublade vid underrättelsen om fransk krigsförklaring. Redan inom några veckor blev dock den preussiska överlägsenheten i kriget uppenbar, och de dansk-franska förhandlingarna avbröts. Sedan dess kännetecknas dansk utrikespolitik intill det andra världskriget av en vilja till neutralitet som i allt högre grad präglades av uppfattningen att man under inga förhållanden fick komma i krig med Tyskland. Den sista etappen av denna neutralitetspolitik med reservationer blev följdriktigt försvarets nedskrivning och uppgivelsen inför Tyskland i april 1940.

Under 1800-talets sista decennier blev försvarsfrågan, liksom senare i Sverige, ett stridsämne mellan partierna vid sidan av frågan om parlamentarismens genomförande. Köpenhamns befästade, särskilt på sjösidan, genomfördes under Estrupiatet. Den utrikespolitiska tanken bakom befästningsverket var närmast att Köpenhamn i händelse av ett tyskt angrepp under ett storkrig skulle kunna hålla ut tills man fick hjälp från England och/eller Ryssland, men åtminstone vid vissa tillfällen ansåg Estrup själv att risken av ett krig med Tyskland till varje pris måste undvikas. »Jag anser det därför nödvändigt«, yttrade Estrup privat år 1878, »att vi i tid närmar oss Tyskland så mycket att det inte kan vara något som helst tvivel om att Danmark kommer att stå på dess sida i varje läge och aldrig gå emot det.« Monarkens och högerns man förebadade alltså den politik som kom att drivas sextio år senare, men han gen-

omdrev likväl, kanske främst av inrikespolitiska skäl, det bevästande av Köpenhamn som allmänt uppfattades som riktat mot den tyska faran.

Ett nytt skede i utvecklingen markeras av uttalanden och förhandlingar före och under det rysk-japanske kriget. Den vänsterregering med Deuntzer i spetsen som sedan 1901 satt vid makten hade enligt deklARATIONER som gjorts redan vid Estrups fall och »förlikningen» 1894 att arbeta för internationellt erkännande av Danmarks neutralitet. Vidare var Ryssland och Tyskland, under närmandet 1903–1905 mellan dessa stater, angelägna att garantera Danmarks neutralitet av ett helt annat motiv, nämligen med tanke på en engelsk flottaktion i Östersjön. »Kort uttryckt kan man framställa saken så att Ryssland och Tyskland skulle ge garantier för Danmarks neutralitet för att därigenom få tillfälle att – i händelse av krig med England – besätta landet innan England kunde göra det», skriver Fink. Kejsar Vilhelm talade om saken med Kristian IX, som fick lova att tills vidare hålla tyst inför sin statsminister – vilket erinrar om de svenska kungarnas uppträdande då och senare – och trevare gjordes i Köpenhamn. Det blev ingenting av saken, närmast därför att de tyska och ryska regeringarna drog sig tillbaka. Den tyske kejsaren skrev till tsaren att det var bäst att låta den danska insikten om landets hjälplöshet mogna utan några neutraliseringsförslag; vid ett storkrig »skulle Ryssland och Tyskland ögonblickligen handla till skydd för sina intressen genom att besätta Danmark och hålla det ockuperat så länge kriget varade».

Även under den följande vänsterregeringen J C Christensen diskuterades neutralitetsfrågan och förhållandet till Tyskland; av särskilt intresse är samtalen mellan byråchefen i det danska försvarsdepartementet, kapten Lütken, Christensens representant, och chefen för den tyska generalstaben Moltke.

Lütken tog upp frågan om Tyskland ville lova att respektera Danmarks neutralitet, men antydde också möjligheten av en militärkonvention eller allians, om Danmark kunde återfå Nordslesvig. Moltke förklarade att Danmark i ett storkrig måste välja mellan England och Tyskland. Att ge tillbaka Nordslesvig till Danmark kunde det inte vara tal om, utom möjligen efter ett krig i vilket Danmark ingripit på tysk sida. En rad uppgifter tyder på att kungen, konseljpresidenten och utrikesministern stod positiva till kravet att Danmark i händelse av krig skulle gå med Tyskland, även om ett avtal i denna riktning ansågs omöjligt. Den nya försvarsordningen av år 1909 innebar, enligt Fink, »att Danmark skulle kunna försvara sig mot alla stater utom Tyskland, dock att det inte var uteslutet att en regering som så önskade också kunde använda försvaret mot Tyskland».

Radikalerna och socialdemokraterna, som under de följande årtiondena i huvudsak bestämde dansk utrikes- och försvarspolitik, leddes av andra principiella synpunkter än de förut härskande partierna. Av särskild betydelse var den redan år 1909 av radikalen P Munch – den senare utrikesministern – framförda tanken att ett starkt försvar kunde inbjuda till angrepp genom att de krigsförande skulle tävla om att ta detta försvar i besittning; Köpenhamns fästen på sjösidan skulle för Tyskland vara åtråvärda i ett krig med England, och tyskarna kunde genom en nattlig aktion på ett dygn erövra huvudstaden. Munch och andra uttalade nästan öppet att en fredlig ockupation under alle förhållanden vore bättre än ett krig. Utrikesminister Erik Scavenius klarlade regeringens hållning då han den 3 augusti 1914 till det tyska sändebudet förklarade att »Danmark kommer inte i något fall att sluta sig till Tysklands motståndare». Meningen med dessa ord måste ha varit att Tyskland kunde ockupera lan-

det utan motstånd; i motsats till Estrup 1878 och Lütken eller Christensen 1907 torde man också ha menat att Danmark ej heller skulle gå in i kriget på tysk sida, även om andra stater kränkte landets neutralitet eller skred till ockupation.

I det första världskriget lyckades Danmark likväl att stå utanför, dels för att de krigförande inte hade tillräckligt intresse av att bryta neutraliteten, dels därför att »det danska försvaret var tillräckligt för att ge Tyskland tro på att Danmark skulle försvara sin neutralitet«. Under 1920- och 1930-talen fick försvaret förfalla, Danmark blev ett militärt vakuum och »den fredliga ockupationen« den 9. april 1940 blev en slutpunkt på »den i militärt hänseende svagt underbyggda alliansfria utrikespolitiken«. Men den 9. april blev också en vändpunkt. »Denna dags bittra erfarenheter bildar utgångspunkten för en ny utrikes- och försvarspolitik.«

Herbert Tingsten.

Den danske Kirkes Historie. Under redaktion af Hal Koch og Bjørn Kornerup †). VII: P. G. Lindhardt: *Tiden 1849-1901.* (Gyldendal, 1958). 376 s.

Det sidst utkomne bind (VII) af den store danske kirkehistorie fortsætter kronologisk den skildring af det nittende århundredes første halvdel, som professor Hal Koch gav i VI. bind – 1954 (anmeldt i Jyske Samlinger III, s. 199 ff.) På knap 400 sider har professor, dr. theol. P. G. Lindhardt gjort rede for tiden 1849-1901. Han siger selv i forordet, at stofmængden og pladsbegrænsningen har tvunget ham til at skrive bogen i »en slags telegramstil«, som han formoder vil irritere læserne; det er muligt, at professor Lindhardts fremstilling vil irritere en del af hans læsere, men i så

fald skyldes det næppe hans stil og tempo – det irriterer sjældent, at man kommer rask afsted – men snarere hans stofbehandling.

Men irritation er sikkert ikke læsernes fremherskende fornemmelse ved læsningen af dette bind. Dertil er det altfor fængslende, rigt som det er, på nye iagttagelser og nye problemstillinger. De ledende synspunkter er velkendte fra den række værker, der danner baggrunden for professor Lindhardts sammenfattende fremstilling; i løbet af mindre end et tiår har den myreflittige forsker gennemtrawlet perioden, og selvom han har støttet sig til gensidigt inspirerende laboratorieøvelser med de studerende, er det dog hans selvstændige opfattelse, der som en rød snor går gennem alt tovværket. Skarpest er hans synspunkt kommet til udtryk i den lille inciterende bog »Vækkelser og kirkelige Retninger i Danmark« fra 1951 og i »Kirken igår og idag« fra 1955; sidstnævnte bog kan i kronologisk henseende betragtes som en fortsættelse af fremstillingen i det bind af den store kirkehistorie, som her anmeldes. Der lødigste og dybestgående redegørelse for sider af den kirkelige udvikling har Lindhardt givet i biografien af Morten Pontoppidan, I-II (1951-54). Synspunkterne er i disse og professor Lindhardts øvrige bøger om denne periode karakteriseret ved, at han betragter kirkehistorien i snæver sammenhæng med samfundets øvrige udvikling, socialt, økonomisk, politisk og kulturelt. »Stort set gælder det dog, at religiøs holdning og de deraf flydende kirkelige konsekvenser bunder i og farves af den sociale transformering som politik og økonomi efter 1849 førte samfundet ind i« (s. 14). I vurderingen af de enkelte menneskers og retningers indsats holder han sig ikke blot til den polerede overflade, men prøver ved hjælp af efterladte breve at trænge ind til deres inderste motiver.